

Beelden bewaren het zaad

De Duitse dichter Gottfried Benn (1886-1956) werd in het jaar 2000 verkozen tot belangrijkste Duitse dichter van de twintigste eeuw. Met *Statische gedichten* verschijnt nu voor het eerst een volledige bundel van hem in Nederlandse vertaling.

door Bart Van der Straeten

Gottfried Benn debuteerde in 1912, op 26-jarige leeftijd, met de ophefmakende bundel *Morgue und andere Gedichte*. Zijn weinig romantische, analytische gedichten over ontbindende lijken in een lijkenhuisje zorgden voor heel wat beroering in Duitsland. Benn had een opleiding tot arts genoten en werkte achtereenvolgens als patholoog en uroloog-dermatoloog. Zijn poëzie was meer gericht op expressionistische onttovering dan op romantische vervoering. Ook al zijn er in zijn oeuvre lyrischer en klassieker periodes aan te duiden, zijn werk heeft heel zijn leven een brutaal expressionistisch karakter behouden. Toch is de erkenning voor dat werk stelselmatig toegenomen. In 1951 kreeg Benn de Georg Büchner Preis, een belangrijke Duitse literaire bekroning. En zijn uitverkiezing tot grootste Duitse dichter bij de millenniumwende consacreeerde hem helemaal als bekend, geliefd, ja “klassiek” dichter. Net als Paul Claes’ vertaling van T.S. Eliots *The Waste Land*, die vorig jaar verscheen, toont ook de nieuwe vertaling van Benns *Statische Gedichte* weer de kracht en de waarde aan van intussen klassiek geworden modernistische poëzie.

Die vertaling is van de hand van de Nederlandse schrijver en dichter Huub Beurskens. *Statische gedichten*, zoals de bundel evident heet in het Nederlands, bevat, naast de originele Duitse tekst telkens op de linkerpagina en de Nederlandse vertaling op de rechterpagina, een nawoord van de vertaler, enkele annotaties, een overzicht van de (beschamend weinige) eerdere vertalingen van Benns werk in het Nederlands en een korte biografische schets.

Statische Gedichte verscheen in 1948 en was de eerste bundel van Gottfried Benn na een publicatieverbod van tien jaar. Hoewel Benn in 1933 nog uitdrukkelijk gesympathiseerd had met het nieuwe Duitsland van Hitler, werd hem door dat regime vijf jaar later het recht ontzegd nog iets te doen verschijnen. Na de Tweede Wereldoorlog was het de beurt aan de geallieerden om Benn in de ban te slaan – hij had zich immers ooit laten meedrijven op de nazistische golven. Maar tien jaar later stond hij er dus weer, met een bundel van vierenveertig vormelijk heterogene gedichten, waarvan de hoofdtoon gevormd wordt door referenties aan de klassieke oudheid, aan kosmos en flora, aan eenzaamheid en dood. De gebruikte metaforen (“Jij vult me aan als bloed de verse wonde”) en de nog opvallende voorkeur voor een duistere, wetenschappelijke en op het Grieks of Latijn geïnspireerde woordenschat (“quartair”, “asfodelen”) geven nog blijk van Benns expressionistische vertrekpunt. Maar eerder dan een hardcore expressionistische is *Statische Gedichte* een volwassen modernistische bundel.

In *Statische Gedichte* probeert Benn immers verzen te schrijven die zich onttrekken aan de dynamiek van de tijd. Het kunstwerk, dat een product is van de geest, overleeft en overstijgt het vlees van de maker. De centrale tegenstelling in de bundel is dan ook die tussen de eindigheid en de oneindigheid. “Van het ogenblik kan hij niet leven / hoewel hij zich aan het ogenblik dankt”, klinkt het over de mens in het gedicht “Verzen”. Tegenover de sterfelijkheid van de mens staat de onsterfelijkheid van de goden, waar de mens naar verlangt (“de mens is eeuwig en heden / aan verre hemels gewijd”), en van de kunst - in een gedicht wordt “een vers” omschreven als “onsterfelijkheid in klank en woord.” In het gedicht “Leven – nietswaardige waan” belijdt Benn opnieuw en zeer expliciet zijn geloof in de onsterfelijkheid van de vorm, van het kunstwerk, dat weliswaar door een mens is gemaakt, maar daarna een eigen leven leidt in de abstracte en onvergankelijke wereld van de vorm:

“Vorm slechts is geloof en daad / de eerst door handen beroerde, / maar dan uit handen onvoerde / beelden bewaren het zaad.”

Vergankelijkheid is Benns hoofdthema - en wordt in geuren en kleuren in zijn poëzie beschreven. Maar zeker naar het einde van zijn carrière toe is zijn geloof in het onvergankelijke van kunst alleen maar sterker geworden. Met hun enorme geloof in de vorm als betekenisgevende factor, als tijdsoverstijgend principe, getuigen de *Statische Gedichte* voorbeeldig van de kunstopvatting die ook T.S. Eliot of Ezra Pound aanhingen, en die de hele kunst in de eerste helft van de twintigste eeuw domineerde. In ons taalgebied waren Paul van Ostaijen en meer nog Martinus Nijhoff de belangrijkste aanhangers van deze modernistische opvatting. Ook vandaag nog laten Willy Roggeman, Stefan Hertmans en Erik Spinoy, die zich alle drie meer of minder expliciet hebben laten inspireren door het werk van Benn, zien hoe relevant die visie nog kan zijn en wat voor een goede, klassieke kunst eruit kan voortkomen.

Want net als zijn drie Vlaamse volgelingen is Benn natuurlijk meer dan een vormdichter alleen. Benns poëzie appelleert aan diepmenselijke thema's en weet soms, ondanks de versluisde, duistere formuleringen, verrassend helder en met een fijnzinnig psychologisch inzicht de existentiële vragen bloot te leggen waar elke mens mee worstelt. In zijn beste gedichten, die van een kwaliteit zijn die je alleen van een Nobelprijswinnaar verwacht, vindt hij een gave en vanzelfsprekende vorm voor een onderwerp dat ieder mens kent, maar dat alleen de dichter zo raak weet weer te geven. In “Eenzamer nooit”, om maar één voorbeeld te geven, wordt de existentiële eenzaamheid van de mens en de kunstenaar niet alleen verbeeld, maar tegelijk tot een metafoor gemaakt van Benns eigen kunstopvatting – tegenover het geluk van de fysieke, vruchtbare wereld, staat het “teggengeluk” van de kunstenaar, die autonome vormen en beelden schept met zijn geest:

Eenzamer nooit dan in augustus:
vervullingsuur -, overal op het land
het rode vuur, de gouden brand,
maar je tuinen of hun lust geblust is.

De luchten zacht, de meren licht,
gave akkers, schitterend kalm,
maar waar zijn zege en zegepalmen
uit het rijk dat jij vertegenwoordigt?

Waar alles op zijn eigen geluk feest
en blikken wisselt en ook ringen
in de geur van de wijn, in de roes der dingen -:
dien jij het tegengeluk, de geest.

Deze nieuwe vertaling van Benns *Statische Gedichte* herinnert er ons aan dat, wat de postmodernisten ook mogen beweren, een vasthoudend geloof in de kunst - de overtuiging dat de vormelijke wereld van de kunst iets te betekenen heeft – vaak goede kunst oplevert. Beter kunst misschien zelfs – beter dan zoveel postmodern werk dat zichzelf wegironiseert. Dat zoveel Duitsers deze “moeilijke” vormelijke dichter zoveel jaar na datum tot grootste hebben verkozen, bewijst hoeveel indruk zijn modernistische verzen hebben gemaakt.

“Oogsten zul je niet, / als iets opschiet uit wat je zaait / [...] / is je beeld allang verwaaid”, dichtte Gottfried Benn. Zijn beeld is inderdaad verwaaid. Maar uit zijn zaad is alvast deze onmisbare vertaling opgeschoten.

Gottfried Benn, *Statische gedichten*, Meulenhoff, Amsterdam, 159 blz., vertaling en nawoord
Huub Beurskens.